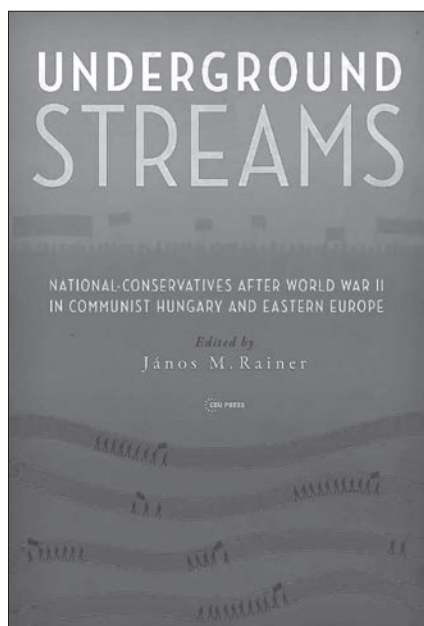

/// Kollár János Miklós

=== Az el nem mesélt jobboldali hagyományról =

Underground Streams: National-Conservatives after World War II in Communist Hungary and Eastern Europe.
Edited by János M. Rainer

Central European University Press, Budapest – Bécs – New York, 2023. 353 oldal

Az *Underground Streams* című tanulmánykötet (mely az úgynevezett *Búvópatakok* kutatási projekt angol nyelvű elnevezése), a független 1956-os Intézetben, illetve önállóságának megszüntetését követően az Országos Széchényi Könyvtárba tagolt műhelyben 2012 és 2015 között folytatott kutatások legfontosabb eredményeit adja közre angol nyelven.¹ A Rainer M. János szerkesztésében 2023-ban napvilágot látott munka mintegy betetőzése annak a folyamatnak, mely a nagyközönség elé igyekezett tárni a projekt során elért eredményeket.²

A kutatás a két világháború közötti magyar konzervatív-jobboldali hagyomány, gondolkodásmód, illetve értékrend „búvópata-

1 == Az 1956-os Intézetet 2012. január 1-jétől „integrálták” az Országos Széchényi Könyvtárba. Ekkor az Intézet munkatársai közül tizenketten a könyvtár Különgyűjteményi Igazgatósága alá rendelt 1956-os Intézet – Oral History Archívum csoport berkein belül folytatták munkájukat. A *Búvópatakok* kutatási projekt ezen intézményi keretek között indult. Lásd Rainer (szerk.), 2012: 7.

2 == A kutatócsoport eredményeit – jelen tanulmánykötetet leszámítva – további négy kiadvány közölte, időrendben: Rainer (szerk.), 2012; Ungváry (szerk.), 2013; Rainer (szerk.), 2013a; Rainer (szerk.), 2013b.

takszerű” továbbélésének bemutatására tesz kísérletet 1945-től egészen az 1989-ben bekövetkezett politikai változásokig.³ Az angol nyelvű kiadvány érthető szerkesztési okok miatt nem vállalkozhatott a négy kutatási év minden eredményének széles körű közlésére, így az *Underground Streams* három nagyobb egységbe szervezve, összesen tíz szerző tanulmányának segítségével igyekszik bemutatni a *Búvópatakok* projekt néhány, nemzetközi érdeklődésre számot tartó fontosabb eredményét. Az első fejezet (*The Right-Wing Tradition in Eastern Europe after 1945*) román, cseh, illetve szlovák példákon keresztül sikeresen helyezi a témát közép-kelet-európai kontextusba. A második fejezet (*Right-Wing Enemies through the Lens of State Security*) tanulmányai az 1945 utáni politikai rendőrség, illetve az állambiztonsági szolgálatok bomlasztó, a jobboldalinak titulált társadalmi, valamint politikai csoportok megfigyelésére, majd felszámolására tett kísérleteit mutatják be. A harmadik, egyben utolsó fejezet (*Personal Life Paths and Strategies*) az egyén lehetőségeit mérlegeli a rendszer elnyomó reflexeivel szemben.

A tanulmánykötet bevezetésében Rainer elsősorban a legfontosabb fogalmi keretek tisztázására törekszik, megállapítva, hogy a 20. századra a jobb-, illetve baloldaliság kérdése egyre inkább egy szétbomlani látszó dichotómiává vált. Az általa megállapított hat ideológiai irányzat (fasizmus, kommunizmus, konzervativizmus, szocializmus, liberalizmus és anarchizmus) közül ugyanis csak kettő sorolható a jobboldalra (konzervativizmus és fasizmus). A jobboldaliság okozati láncolatának kiindulópontja, másképp mondv a jobboldali politikai hagyomány archetípusa a konzervativizmus, mely a társadalmakat komplex struktúráként értelmezi: kizár minden radikálisnak tetsző beavatkozást a társadalmi szövetek mentén, tradícionálisusa pedig egyaránt elutasítja az egalitárius vagy az utilitarista megfontolásokat.

A 20. századi jobboldaliság fókuszába Kelet-Közép-Európában hamarosan a nacionalizmus került, melynek elsődleges céljává a nemzetállamok megteremtése vált. Rainer okfejtése nyomán kiderül, hogy a konzervativizmusból eredeztethető nacionalizmus egyfajta kapocsként egyaránt megtalálható mindkét jobboldali irányzatban; a fasizmusban és a konzervativizmusban is. A szerző ekkor ismerteti többek között Kevin Passmore, Michael Mann, Roger Griffin, illetve Pierre Manent fasizmusdefinícióját. Régiók és Magyarország szempontjából talán az utóbbi két szerző fogalomhasználata a leginkább kézenfekvő. Griffin ugyanis a fasizmust a krízisek utáni ideológiaként írja le, mely az újjászületés demagóg praktikájával igyekszik kiutat mutatni a nehéz időkből.⁴ Szorosan ide kapcsolódik Pierre Manent tézise, aki szerint a fasizmus a német történeti sajátosságok hozadéka, mely a *Sonderweg* azon koncepcióján alapszik, miszerint az első világháborút követően a német nemzetnek új utak keresésével kell átértelmeznie viszonyát a nyugati civilizációhoz.⁵

3 = = Rainer (szerk.), 2013b: 7–10.

4 = = Griffin, 2002.

5 = = Manent, 2001.

A lassan negyedszázada így vagy úgy, de funkcionáló magyar demokrácia egyik fontos vonása, hogy a rendszerváltást követően (*change of system*), az 1945 után eltaposott jobboldali, konzervatív politikai tradíció gyorsan újra tudta magát építeni. A tanulmánykötet alapvetően abból a percepcióból indul ki, miszerint az 1989 után kibontakozó jobboldali hagyománynak, más előképek híján, a két világháború közötti, már akkor mielőbbi reformokra szoruló ideológiai tradícióhoz kellett visszanyúlnia.⁶ Miközben a magyar jobboldali-konzervatív gondolatot a második világháborút követően Magyarországra „adoptált” szovjet típusú rendszer egészében, annak minden pozitív, illetve negatív tulajdonságával együtt száműzte mindenféle tudományos vagy közéleti diskurzusból. A „reakciós” bélyeggel egy komplett társadalmi réteget zártak ki a cselekvők társadalmából: mindazokat, akiket a „rég Magyarországnak” modernizálásának elmaradásával vádoltak. Őket (persze tévesen) Szabó Miklós még a 80-as években is a történelmi keresztény középosztállyal azonosította.

Ennek köszönhető, hogy az ismert jobboldali-konzervatív hagyomány és politikai ideológia megszakított, az elmaradt reformok és az abból eredő feszültségek reflektálatlanok, kibeszéletlenek. A Szekfű Gyula által kijelölt, a társadalmi, illetve szociális reformokat végrehajtani hivatott keresztény középosztályt pedig a jobboldali hagyománnyal együtt ugyancsak elsodorta a történelem. Ahogy azt Rainer M. János maga összegzi, a *Búvópatakok* kutatási projekt célja egyfelől, hogy a magyar jobboldali politikai ideológia koncepcióját némiképp újradefiniálja, valamint megismertesse és reflektálhatóvá tegye a magyar jobboldali tradíciókat. Mindezt egyértelmű, jól meghatározott földrajzi (Magyarország és Közép-Kelet-Európa), valamint időbeni keretek között (a szovjet típusú diktatúra időszaka).

A továbbiakban két szerző kutatási eredményeinek bemutatására igyekszem fókuszálni, miután az összes írás részletes elemzése szétfeszítené jelen ismertetés terjedelmi kereteit. Az első Ungváry Krisztián tanulmánya („Social Resistance under the Kádár Regime and the »Right-Wing«”), amely elsősorban a Kádár-rendszer politikai vezetésének, valamint az általuk irányított állambiztonsági szerveknek a hozzáállását vizsgálja a vélt vagy valós, rendszerellenesnek titulált jobboldali személyekkel, társadalmi, politikai csoportokkal szemben. A második általam választott tanulmány szintén a második szegmensből való („»Petty« Arrow Cross Supporters in the Interior Ministry Files”), szerzői Lénárt András és Paksa Rudolf. A két írás kiválóan összekapcsolható, hiszen a nyilasok reprezentációját a Belügy-minisztérium ügyirataiban elemző írás Ungváry Krisztián keretező jellegű tanulmányának gyfajta mélyfúrásaként is értelmezhető.

6 = = A témával kapcsolatban még lásd Romsics (szerk.), 2009.

= = Tabusított nacionalizmus, elhallgatott jobboldal⁷

A Kádár-rendszer viszonya a magyar jobboldali hagyományhoz elsősorban az elhallgatás, illetve a tabusítás koncepcióján alapult. Ahogy Ungváry fogalmaz, a Kádár-rezsimet antagónisztikus ellentét fűzte az 1945 előtt fennálló rendhez, mely látványosan a nacionalizmus kérlelhetetlen tagadásában nyilvánult meg (holott természetesen nem csupán jobboldali nacionalizmus létezhet). A „nacionalizmus elleni harc” során az állambiztonság könnyen megformázhatta a rendszer számára éppen szükséges jobboldaliságot. Ennek a főbiának, illetve Kádár János 1956-os tapasztalatainak is köszönhető, hogy az állambiztonság operatív tevékenysége során a jobboldalinak titulált személyeket vagy csoportokat jóval súlyukon felül kezelte.

A Kádár-rendszernek valójában nem is volt koncepciója a jobboldalinak bélyegzett nacionalizmusokkal szemben, ráadásul az ideológia szélsőséges elutasításával egyedül maradt a szocialista blokkon belül. A táncházmozgalommal kapcsolatos jelentések kiválóan mutatnak rá, hogy a népi, jobboldali szubkultúrát meghatározó impulzusokat, a nemzetinek ügyek (mint a határon túli kisebbség kérdése) ápolására szolgáló elvárásokat a rendszer valójában nem is értette: megrökönyödve figyelték a „nagymagyarországozást”, és felháborodva, értetlenül álltak azelőtt, hogy a mozgalom tagjai a rendszert rendre nemzetietlennek bélyegezték.

A 60-as évektől kezdve számottevően csökkent az 1945 előtti uralkodó osztály tagjaival szembeni eljárások száma. A jelenség okait, az érintettek hajlott korán túl, nem a konszolidálódó rendszer engedékenységeiben kell keresni, sokkal inkább igaz, hogy a sztálinista diktatúra idején a társadalom egyetlen csoportját sem sújtotta olyan súlyos represszió és negatív diszkrimináció, mint a keresztény középosztályt.⁸ A Horthy-korszak elitjét annyira meghurcolták, hogy tagjai sem 1956-ban, sem utána nem kívántak többet a rendszer ellenében fellépni. Nem véletlen, hogy a forradalom utáni megtorlásokat irányító Hollós Ervinnek sem sikerült bebizonyítania, hogy az események mozgatói nyilasok, volt csendőrök vagy az előző rendszerhez köthető osztályidegenek lettek volna. Valós fenyegetés hiányában a jobboldaliság bélyege rövidesen meghatározhatatlan halmazzá alakult, ahol a rendszer bármikor újrakategorizálhatta vélt vagy valós ellenségeit.⁹

Szemben a baloldali ellenzékkal, mely a társutasok esetében néha a „támogatott”, de rosszabb esetben is a „tűrt” kategóriába tartozott, a jobboldali mozgal-

7 = = Ahogy arra Ungváry Krisztián maga is felhívja a figyelmet, a tanulmány egy részletesebb verziója már korábban megjelent, éppen a szerző gondozásában kiadott tanulmánykötetben. Lásd Ungváry (szerk.), 2013.

8 = = Ahogy arra Rainer is utalt bevezetőjében, Szabó Miklós még a 80-as években is előszeretettel mosta össze a jobboldaliságot, illetve a keresztény középosztály fogalmát.

9 = = Némiképp hasonló mindez a két világháború közötti rendszer antiszemita diskurzusához. Galíciai volt mindenki, aki egyszerűen nemkívánatos lett a politikai elit szemében. A tisztázatlan fogalomhasználat megkönnyíti az áldozatok szelektálását, egyben felelősséget hárít. Lásd például Stark, 2023.

makat igyekeztek azonnal, csírájában elfojtani, még akkor is, ha azok csak kulturális vagy akár múltidéző jellegűek voltak.¹⁰ Ungváry szerint pontosan ez az egyik oka annak, amiért az 1990 után liberalizálódó politikai térben újjáalakult jobboldali diskurzusnak nem volt lehetősége máshova visszanyúlnia előképért, csak a két világháború közötti időszakba. Jó példa a túlmisztifikálásra és a jobboldallal szembeni kérlelhetetlen magatartásra ifj. Antall József esete, aki az állambiztonsági szervek egyik legnagyobb „sztárjának” számított: megfigyelését 1957-től kezdődően összesen 24 ügynök végezte, akik közel 500 jelentést adtak róla. Holott a 45 előtti gazdasági és értelmiségi elit egy jelentős része a háború után elmenekült, azoknak pedig, akik nem távoztak, semmilyen képességük nem maradt értelmezhető rendszerellenes tevékenységet kifejtteni. Ennek következtében a rendszer stabilitására nézve saját baloldali ellenzéke vagy az ideológiájának társadalmi bázisát adó munkásosztály sokkal nagyobb veszélyt jelenthetett.

1956 után még legalább tíz évig külön megfigyelési vonalat alkalmaztak az egykori csendőrök, nyilasok, valamint a hivatásos katonatisztek megfigyelésére. Az „Ellenállók” elnevezésű objektum dosszié a maga 34 kötetével az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) megtalálható egyik legnagyobb terjedelmű, nagy gyakorisággal kutatásra kikért megfigyelési anyag. Utóbbi nem véletlen: számos harmadik utas, népi és jobboldali értelmiségiről találhatók jelentések a dossziékban, akiket az 1963-as amnesztia ellenére egészen halálukig vagy a rendszer fennállásáig megfigyeltek.

A tanulmány elsősorban a jobboldali értelmiség, illetve az 1945 előtti rendszerhez köthető személyek megfigyelésének, ellehetetlenítésének mikéntjeit tárgyalja, miközben adatgazdag statisztikák, valamint táblázatok elemzésének segítségével kronologikus módon igyekszik betekintést engedni az állambiztonsági szervek szervezettörténetébe. A szerző egyértelművé teszi a sztálinista totális módszerekkel való leszámolást 1956-ot követően, a forradalom utáni jelentősebb átszervezésekre azonban részleteiben nem tér ki (például a II/5. Osztály története vagy az 1962-es nagy átszervezés). A szervezettörténeti részek ettől a minimális hiánytól eltekintve kellőképpen informatívak, az írás egésze pedig kiválóan összegzi Ungváry Krisztián a témában hosszú évek kutatómunkájával megszerzett nagy ívű ismereteit.

10 = = Az *Undergrounds Streams*be nem került be, de a *Búvópatakok* című tanulmánykötetben Ungváry megemlíti néhány asztaltársaságot, melyek múltidéző jelleggel rendszeresen összejártak Budapest kávéházaiban. Ungváry, 2013. 36–37. Magam is végeztem kutatást a témában, mely valóban tanulságos példával szolgál a rendszer jobboldaliakkal szembeni reflexeivel kapcsolatban. Az úgynevezett „Udvarhelyiek” elnevezésű asztaltársaságot, mely mindössze néhány, a 70. életévükön jócskán túl lévő idős úrból állt, rövid időn belül, kérlelhetetlen határozottsággal bomlasztották szét. Lásd Kollár, 2024.

= = „*Én csak kisnyilas voltam, Pelikán, azoknak meg lett bocsájtva*”

Hiába volt a két világháború közötti jobboldali, a nyilaskeresztesek esetében hungarista ideológia Kádár János rendszerének antitézise, 1945 után szovjet támogatással az ország vezetését hamarosan magához ragadó kommunista mozgalom meglepő pragmatizmussal viszonyult a nyilasokhoz. Jól megfontolt hatalmi érdekek mentén, 1949-ig kifejezetten támogatták integrációjukat a mozgalom különböző szervezeteibe és a kommunista pártba. Miközben a vezető nyilas pártfunkcionáriusokat demonstratív módon bíróság elé állították, majd kivégezték, a kisnyilasoknak hajlandóak voltak megbocsájtani.

Amint azt a Lénárt–Paksa-szerzőpáros megállapítja, a „kisnyilasok” integrációját nagyban elősegítette a két irányzat közötti ideológiai rokonság, miközben a „kisnyilas” szavazatok becsatornázásával párhuzamosan, az engedékeny hozzáállástól a kommunisták ellenében huszonöt éven keresztül sulykolt averziók feloldását remélték. Volt azonban még egy faktor, amely megkönnyíthette a kooptálását: a kommunista mozgalom 1944 előtti fasizmushoz fűződő politikája korántsem volt mindig egyértelműen antifasiszta jellegű, aminek következtében egészen jelentős pozíciókig megmaradt egyfajta átmenet a két szélsőséges irányzat között. Alighanem akarata ellenére, de az ekkoriban a kommunista pártoktatást szervező Andics Erzsébet is a kisnyilasoknak kedvezett. A „Fasizmus és reakció Magyarországon” című írásában ugyanis nem kevesebbet állított, mint hogy 1920-tól kezdődően Magyarországon az első fasiszta diktatúra valósult meg, és ezt az állítását a Horthy-korszak egészére kiterjesztette. Egy olyan országban, ahol mindenki fasiszta volt, hogyan lehetett volna példásan megbüntetni a nyilasokat? – tesz fel találóan a hipotetikus kérdést a szerzők. Andics érvelése szerint a nyilasok csak egy, szempontjai szerint nem is túl népes, ám annál kártékonyabb csoportot alkottak a többi fasiszta közül.

A népbíróági perek ettől függetlenül folytak, de a dolgozó osztályok tagjait, akik a potenciális szavazóbázist jelenthették, azzal igyekeztek felmenteni, hogy őket egyszerűen megtevesztette a nyilas ideológia. Azokat, akik a Szovjetunió megtámadása után lettek párttagok, igyekeztek internálni, ami paradox módon éppen a büntetőeljárásokkal szemben jelentett védelmet. A Zeneakadémián lefolytatott főperек során a 17 vezető nyilas közül 13 főt, valamint a Sztójay-kormány tagjainak felét kivégezték, de a közperek alkalmával a Volksbund-tagság sokkalta súlyosabban esett latba, mint a nyilas párttagság, utóbbiakra ugyanis a kollektív bűnösség elvét nem alkalmazták.

A kisnyilasokkal szembeni politikákban az 1956-os események hoztak egyértelmű váltást. Mindaddig az 1945 előttieket egy kalap alá vették, azonban a forradalom után a II/5 Osztályt célirányosan fasiszta vonalra „állították”. Megkezdték az elmulasztott háttérmunkák bepótlását (egykori nyilas pártszervezet meghatározása, a hálózatépítés irányainak megszabása), melynek célja mégsem elsősorban

a '44-ben elkövetett bűnökért való számonkérés volt, sokkal inkább, hogy bizonyítani tudják a nyilasok aktív részvételét a tüntetések szervezésében, illetve a fegyveres harcokban. Az 1945 utáni engedékeny hozzáállás ekkor azonban visszaütött: a leg súlyosabb háborús bűnöket elkövető nyilasok nagy részét már nem lehetett kézre keríteni. Egy 1959 decemberében kelt jelentés arra utasította az állambiztonsági szerveket, hogy a nyomozati munka rovására inkább az azonosított nyilasok elleni eljárásokra koncentráljanak.

Az 1956-os események nyilasokkal való magyarázata egészen a 70-es évek elejéig fel-fel bukkanó eleme maradt az állambiztonsági narratívának, de a munkahipotézist érdemben nem sikerült bizonyítani. Az operatív munka során a bizonyítás érdekében az állambiztonság igyekezett különböző térbeli alakzatokat is ki-munkálni: szerintük a falfirkák azokon a városrészeken jelentek meg, ahol a nyilasok hagyományosan erősebb jelenléttel bírtak; az egykori nyilas objektumok körül vélték felfedezni az erősebb ellenállási góccokat október 23. után, sőt egyes esetekben a már börtönben ülő nyilas apák és fiaik között is párhuzamot igyekeztek vonni. Holott a nyilasok feltételezhetően ugyanúgy viselkedhettek '56 őszén, mint bárki más: esetleg kimentek tüntetni, támogatták, de nem kezdeményezték az eseményeket. A szerzőpáros fontos megállapítást tesz, amikor felhívja arra a figyelmet, miszerint 1956-ra ezek a szélsőjobboldali mozgalmak már jelentősen diszkreditálódtak a magyar társadalom szemében. Részben ennek következtében az egykori nyilasok döntő többsége 1945 után visszavonultan élte életét, az államrendet gyakorlatilag semmilyen tevékenységgel nem fenyegették.

1960-tól „pánikszerűen” vett új irányt az operatív munka: a legfontosabb cél-lá a leg súlyosabb bűncselekményeket elkövetők kézre kerítése vált, mielőtt cselekedeteik büntetőjogi szempontból az évtized közepére elévültek volna. Három kategória alapján nyomozásokat kezdtek a (1) nyilas vezetők után, (2) miközben továbbra is prioritásként kezelték a nyugati emigráció megfigyelését, (3) és igyekeztek minél több tényleges bűnelkövető pártszolgálatost kézre keríteni. Az utolsó nagy állambiztonsági „roham” 1965 és '72 között már csak a fegyveres pártszolgálatosokra irányult. Itt ugyan sikerült részsikereket elérni, de feltehetően sokkal többeket lehetett volna felelősségre vonni. Jellemző, hogy a legnagyobb horderejű nyilasokkal szembeni eljárásorozat, a zuglói nyilasper is tulajdonképpen az állambiztonság „ölébe” esett, amikor a Dunaparton békésen sétálgató Kröszl Vilmost (akinek nyilas múltját az állambiztonsági szervek egyébként ismerték) egyik szerencsétlen áldozata felismerte.

A könyv értékes részét képezik az utolsó harmadban bemutatott esettanulmányok, melyek egykori nyilasok életútját tárgyalják: kihallgatása során Falussy Mihály csak abban találta magát és társait bűnösnek, hogy amikor 1944 őszén rátehették kezüket a haláltáborba hurcolt zsidók ingatlanjaira, a kiutalásakor nyilvánvalóan kedveztek egymásnak. A szerzők meglátása szerint a 60-as évektől kezdődően az egykori kisnyilasokat nem tartották a jobboldali ellenzékhez tartozóknak: „megtértek”, „feleszméltek” a nyilas ideológia megtévesztő befolyása alól, ezért a rendőrségi jelen-

tések a jobboldali ellenzék más csoportjaitól eltérő, differenciált megfigyelésüket javasolták. Több másik mellett ez bizonyosan egy jó narratívának tűnhetett annak igazolására, hogy a valósággal ellentétben miért nem sikerült több száz gonosztevőt az igazságszolgáltatás elé állítani. Lénárt András és Paksa Rudolf tanulmánya értő kezekkel megírt munka, az angol nyelvű szöveg fontos témát helyez el a nemzetközi diskurzusban. Meglátásom szerint a hosszúra nyúlt bevezetés mellé talán a kisnyilasok fogalmi definiálása is elférhetett volna, ennek kimaradása azonban nem von le a dolgozat kvalitásaiból.

Miután meglehetősen kevés idegen nyelvű magyar kiadványt ismerhet a nemzetközi tudományosság a 20. századi magyar jobboldalról, a Rainer M. János szerkesztésében megjelent kötet jelentősége még inkább felértékelődik. A *Búvópatakok* kutatási projekt angol nyelvű publikálása ab ovo hiánypótló, éppen ezért várható, hogy a jövőben a témában kutató, a magyar nyelvet nem ismerő történészek jó ideig hivatkozni fognak a tanulmánykötetre. A könyvet külföldi érdeklődő vagy szakmabeliként forgatva mindenképpen izgalmas lehet a szovjet típusú modernizációs kísérlet árnyékában az 1945 és 1989 közötti magyar jobboldal küzdelmeiről olvasni. Itthonról nézve azonban felmerülhet a kérdés: mennyiben tekinthetőek a kötetben is elemzett „szervezkedések”, asztaltársaságok, értelmiségi csoportok egy konkrét politikai jobboldal részének (múltjának, intellektuális gyökereinek), miután legális működésre esélyük sem nyílhatott az 1980-as évek végéig? Az *Underground Streams* jól mutatja be a rendszerváltás utáni jobboldal hagyománydeficitjét, de nem lehet – teszem fel a kérdést merőben hipotetikusán –, hogy az ilyen és ehhez hasonló írások maguk alkotnak múltat és emlékezetet a jobboldal számára?

=== Hivatkozott irodalom ===

Griffin, 2002

Griffin, Roger: The Primacy of Culture: The Current Growth (Or Manufacture) of Consensus within Fascist Studies. *Journal of Contemporary History*, I. SZ. 21–43.

Kollár, 2024

Kollár János Miklós: Asztaltársaság a ledöntött Apponyi-szobor árnyékában. *Betekintő*, 2. SZ. 115–141.

Manent, 2001

Manent, Pierre: *Cours familier de philosophie politique*. Fayard, Paris.

Rainer (szerk.), 2012

Rainer M. János: *Búvópatakok – A feltárás. Évkönyv XVIII, 2011–2012*.

Országos Széchényi Könyvtár – 1956-os Intézet Alapítvány, Budapest.

Rainer (szerk.), 2013a

Rainer M. János: *Búvópatakok – Széttétekintés. Évkönyv XIX, 2013.* Országos Széchényi Könyvtár – 1956-os Intézet Alapítvány, Budapest.

Rainer (szerk.), 2013b

Rainer M. János: *Búvópatakok – Mélyfúrások. Évkönyv XX, 2014.* Országos Széchényi Könyvtár – 1956-os Intézet Alapítvány – Gondolat Kiadó, Budapest.

Rainer (szerk.), 2023

Rainer M. János: *Underground Streams. National-Conservatives after World War II in Communist Hungary and Eastern Europe.* Edited by: Rainer M. János. Central European University Press, Budapest – Vienna – New York. 1–19.

Romsics (szerk.), 2009

Romsics Ignác: *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948.* Osiris Kiadó, Budapest.

Stark, 2023

Stark Tamás: *Hosszú út az első magyarországi deportáláshoz.* HUN-REN Bölcsész-tudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.

Ungváry (szerk.), 2013

Ungváry Krisztián: Társadalmi ellenállás a Kádár-rendszerben és az állambiztonság „jobboldali” ellenségei. In *Búvópatakok. A jobboldal és az állambiztonság 1945–1989.* Szerkesztette: Ungváry Krisztián. Jaffa Kiadó – 1956-os Intézet Alapítvány, Budapest.

Kulcsszavak

=====

jobboldal, recenzió, társadalomtörténet

A Magyar Rádió stúdiója Tamási Áron író
Énekes madár című székely népi játékának
rádiófelvételén, 1963.

Fortepan / Szalay Zoltán

= About the Untold Right-wing Tradition =

/// A BOOKREVIEW ON

Underground Streams: National-Conservatives after World War II in Communist Hungary and Eastern Europe.
Edited by János M. Rainer

Central European University Press, Budapest – Bécs – New York, 2023. 353 p.

Underground Streams is the English name of the so-called “Búvópatakok” research project on the right-wing legacy, is a collection of studies that presents the most important results of the research conducted between 2012 and 2015 at the independent 1956 Institute and, after the Institute lost its independence, at the National Széchényi Library. The work, edited by János Rainer M. in 2023, is the conclusion of the process of bringing the results of the project to the public. The research attempts to present the “underground streams” of the Hungarian conservative-right traditions, thinking, and values between the two world wars and from 1945 until the political changes of 1989. Since there are very few Hungarian publications in foreign languages on the Hungarian political right in the 20th century, the significance of this book is even more evident. The English-language publication of the “Búvópatakok” research project deserves attention.
